

Стародубець Галина
(Тернопіль)

**ДІЯЛЬНІСТЬ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ
РЕФЕРЕНТУРИ ЗАПІЛЛЯ УПА
НА ЗЛАМІ 1943-1944 рр.**

Територія Волині й Полісся в 1943-1944 рр. стала епіцентром української національно-визвольної боротьби. Водночас вона перетворилася на своєрідний експериментальний майданчик, де в екстремальних умовах впроваджувалися в практичне життя теоретичні ідеї українських націоналістів.

У сучасній історичній науці недостатньо уваги приділено такому важливому складовому елементу українського національно-визвольного руху 40-х рр. ХХ ст., як повстанське запілля. Висвітлення даної проблеми якщо і торкаються окремі вчені у своїх дослідженнях, то побіжно, в контексті аналізу діяльності Української повстанської армії. На початку нового тисячоліття ситуація дещо змінилася. Роботи відомих вітчизняних вчених-істориків - А.Русначенка [1] та Ю.Киричука[2], присвячені характеристиці військово-політичних процесів в Україні середини ХХ ст., зайняли помітне місце в українській історіографії. Обидві праці опираються на величезний масив фактичного матеріалу, містять ґрунтовний аналіз явищ і подій даного історичного періоду в контексті їх зв'язку з тогочасною зовнішньополітичною ситуацією. Дотично торкаються автори і діяльності запілля, майже не вдаючись до його аналізу. Повстанське запілля розглядається Ю.Киричуком як частина "вільного партизанського краю", "вільних зон Волині та Полісся"[3, 145]. Дещо детальнішу характеристику його знаходимо в роботі А.Русначенка. Автор, зокрема, конкретніше окреслює організаційні рамки запілля, його завдання та структуру.

Джерельною базою написання даної статті є архівні матеріали, знайдені в сховищах Центральних державних архівів Києва та обласного у Рівненській обл. Значна кількість документів, цитованих в роботі, опублікована у 2 та 4 томах нової серії Літопису УПА [4].

У запропонованій роботі предметом дослідження виступає такий феномен українського національно-визвольного руху середини ХХ ст., як запілля УПА. Ставимо собі за мету визначити його структуру, окреслити просторові рамки, охарактеризувати сферу діяльності окремих складових, зокрема організаційно-мобілізаційної референтури.

Поняття "запілля" поки що не має чітко виділеного термінологічного окреслення. Дослідниками умовно визначається період його виникнення і сфера функціонування. Зокрема, у вступі до 2 тому Літопису УПА О.Вовк пише: "Наприкінці літа на території ПЗУЗ ОУН СД і УПА після часткової реконспірації переходять на воєнний стан, який, у свою чергу, поділяється на фронт і *запілля*. В да-

ту і втрату значної частини українських земель, в травні 1944 р. повернулося до ідеї підтримки національних церков, перш за все, створення єдиної Української Церкви і навіть обрання патріарха. Навіть те, що архієреї перебували в евакуації у Варшаві не стояло на заваді реалізації далекосяжних планів. Але наступ радянських військ відволік німецьке командування від активної релігійної політики. Та й грабінницькі дії й руйнування німецьких частин при відступі з українських земель, масове вивезення цінностей, в тому числі й церковних, вже не могли сприяти підтримці фашистів з боку місцевого населення.

Проте відкриті й відновлені під час окупації храми перетворилися в центри не тільки духовного відродження, але й національної свідомості. Разом з тим існування двох православних церков на українських землях засвідчило про існування глибокого розколу в українському суспільстві. Це і успіхом використовували дві потужні політичні сили - з одного боку - німецька окупаційна влада, аздругого - радянське керівництво. Маніпулюючи Церквою та вірою, вони не тільки не допустили консолідації українського народу для боротьби за свої національні права, але й поглибили цей розкол. І одна, і друга політичні сили були далекими від істинної турботи про духовне життя українського народу, діяли прагматично, відповідно до своїх інтересів. Історичний досвід країн Західної Європи показує, що в період становлення фашистських і тоталітарних режимів Церква відігравала гуроль, яку їй нав'язували фашистські диктатури та вожді. І в цьому най-більший трагізм православ'я на окупованих українських землях.

Джерела та література

- Алексеев В.В. Неожиданный диалог // Агитатор. - 1989. - №6. - С.42-44.
- Алексеев В., Ставру Ф. Русская Православная Церковь на оккупированной немцами территории // Русское возрождение. - 1981. - № 13.
- Косиш В. Україна під час Другої світової ВІЙНИ. 1938-1945. - Київ-Париж-Нью-Йорк-Торонто. 1992.
- Правда о религии в России. - М., 1942.
- Регельсон Л. Трагедия Русской Церкви .1917-1945. • Париж, 1977.
- Религиозные организации в СССР: накануне и в первые годы Великой Отечественной войны (1938-1943 гг.) // Отечественные архивы. - 1995. - № 2.
- Рожко В. Нарис історії Української Православної Церкви на Волині. - Луцьк, 2001.
- Туріш О. Традиційні церкви в незалежній Україні: проблема ідентичності // і. - 2002. - № 22.
- Шкаровський М.В. Русская Православная Церковь и религиозная политика Советского государства в годы войны // Русское прошлое. Историко-документальный альманах. - СПб., 1994. - Т 5.
- Цыпин В. История Русской Православной Церкви. 1917-1990. - М., 1994.
- Білі Неугер Р. Оіе Оппосіохе КірсБе іп сіег Цкгаіне УОП \>1945. - Ко1п, 1953.

ному випадку фронт - це діяльність УПА, а запілля - військово-адміністративна діяльність ОУН СД. Керувала фронтом і запіллям на території ПЗУЗ військова влада - Головна команда УПА на чолі з Головним командиром УПА "Климом Савуром" (Дм. Клячківський)" [5, XVI]. До складу Головної команди УПА входив "командант запілля "Горбенко" (Ростислав Волошин). Команданту запілля підлягали референтури: організаційно-мобілізаційна, суспільно-політична, СБ, господарча, зв'язку, Українського Червоного Хреста та новостворювана цивільна адміністрація" [6, XVI].

Вся територія північно-західних українських земель була поділена на 4 адміністративно-територіальні одиниці - військові округи. На чолі кожної з них стояв командир та комендант. Командир здійснював загальне керівництво військовими справами на підпорядкованих йому теренах. В об'язки коменданта запілля входило здійснення керівництва всією роботою повстанського підпілля: забезпечення мобілізації до лав УПА, організація життєдіяльності цивільної адміністрації, господарчих структур на території воєнної округи. "Поряд з комендантами ВО призначалися коменданти військових надрайонів та районів [7, с. 82]".

Запілля військової округи поділялося на військові надрайони, військові райони, військові підрайони, куші і станиці. Такий поділ дуже нагадував територіально-організаційну структуру ОУНівської сітки. Важко заперечити очевидність того, що ОУН СД певною мірою контролювала діяльність повстанчого запілля. Бандерівці, як правило, займали ключові пости на всіх відповідальних ділянках підпільної роботи. Це давало можливість ОУНівському керівництву контролювати УПА та запілля і встановлювати жорстку організаційну дисципліну, без чого підпільна, недержавна армія не могла бути життєздатною.

Структура низової ланки повстанського запілля восени 1943 р. мала такий вигляд: "В селі був станичний, котрий відав усіма господарськими питаннями. В його віданні знаходився господарський апарат з п'яти чоловік: промисловий, фінансовий, земельний, заготівельний та транспортний. Крім господарського апарату, був "військовий", котрий відав навчанням чоловіків віком від 16 до 21 року. Існував апарат самооборони, завданням якого була оборона села. Для виявлення всіх ненадійних існувала і сільська поліція - сільська безпека.

Підпорядкованість посадових осіб організації йшла наступним чином: станичний підпорядковувался тільки підрайонному команданту, військовий - підрайонному військовому, пропагандист - підрайонному пропагандистові" [8, арк.33]. Місцеві активісти ОУН СД намагалися залучити до своєї організаційної сітки якомога більшу кількість земляків. З цією метою активно проводилася агітаційно-пропагандистська робота. Проте кількісний показник не був визначальним. Важ-

ливий акцент ставився на якісне поповнення лав бандерівської ОУН. Від того, наскільки авторитетним був провідний актив місцевого осередку Організації, залежала якість повстанського загалля.

В умовах наближення фронту цілком очевидною стала необхідність посилення організаційної дисципліни. Ще на початку вересня 1943 р. з метою наведення порядку, що відповідав би вимогам військового часу, Клим Савур видає наказ № 10 "В справі зберігання військової таємниці", у якому йдеться про необхідність "заведення строгої групової конспірації" [9, арк. 17]. В грудні-січні 1943-1944 рр. керівництвом українського руху опору видається чергова низка наказів з цього приводу. Заборонялося використовувати справжні імена командирів повстанських загонів, місцевих лідерів організаційної сітки. Зверталася увага на необхідність вияву пильності стосовно осіб, які невідомо звідки з'являлися на терені.

Автори радянських спецповідомлень та донесень початку 1944 р. теж наголошували на наявності глибокої конспірації українського підпілля. "Все строго законспіровано, - говорить в одному з документів, - населені пункти, підрайони, райони значаться тільки під номерами. Керівники і члени організації ОУН мають свої клички. Звідси місцеві керівники не знають прізвищ керівників району та підрайону" [10, арк. 34].

Важливою ділянкою роботи повстанського керівництва було налагодження чіткого конспіративного зв'язку між запіллям та УПА. Показовим з цього приводу є наказ № 2 від 3.09.1943 р. організаційно-мобілізаційного референта ВО "Заграва" Тараса. У ньому йдеться про "організацію в запіллі військового зв'язку". Одними з умов відбору зв'язкових визначалися: "точність, солідарність, справність та конспіративне поведіння. За недотримання цих точок остро каратиметься" [11, арк. 36]. Найбільш часто як зв'язкових використовували молодих дівчат та підлітків, оскільки вони менше викликали підозр зі сторони ворожого елемента.

На початку січня 1944 р. повстанське керівництво змушене було видати наказ керівникам запілля про зміну поведінки в підрадянській дійсності. Йшлося також про "обмеження руху на зв'язках. Законспірувати зв'язки. Писати тільки щонайкраще і то умовними знаками. Зв'язківцями мусять бути найпевніші люди" [12, арк. 41]. Необхідність такого ретельного підбору кадрів була зумовлена тим, що "робітники зв'язку віддані під перші удари ворога" [13, арк. 128]. Непоодинокими були випадки, коли зв'язкові наражалися на смертельну небезпеку потрапити до рук ворога. Наприклад, тільки у Звіті з округи "Заграва" від 25.12.1943 р. міститься інформація про те, що "16.11. німці вбили 2-ох наших зв'язкових" та, що "на хуторі Березник в районі Рафалівки більшовики замордували нашого зв'язкового" [14, с. 258,260].

В повстанському середовищі існувала своя система умовних знаків. "Задля збереженості, коли потрібно було передати важливі відомості, зв'язковим повідомляли "пароль і відзив". Коли несеш "грипе" зашитий десь у рубець одяжі, - згадує у своїх споминах учасниця тих подій Лідія Романичук, - щоб він потрапив у надійні руки, потрібно було привітатися словом, наприклад: "Береза!", а відзив "Ні - дуб". Якщо відзив буде правильним, тоді питалися про людину, до якої адресувалося доручення. Лиш тоді можна було віддати папірець, написаний дрібними літерами". Система зв'язку була дуже втаємниченою. "Домашні зв'язкових здогадувалися та не питали, а сусідам мусили говорити неправду. Конспірація і ще раз конспірація! - повторювали наші провідники" [15, с. 33].

Одним із важливих завдань, яке доводилося вирішувати керівнику повстанського запілля, була організація навчання місцевого населення основам конспірації. Актуальність його зростала у зв'язку з наближенням фронту. Територіальне розмежування армії і запілля було дуже умовним. Жителі довколишніх сіл добре знали місця постую повстанських загонів, активістів низових ланок ОУН СД, імена земляків-учасників руху опору тощо. Перед командантом села, підрайону, району ставилося завдання вирішити цю проблему, використовуючи навіть такі радикальні засоби, як "сувора ліквідація всіх ворожих нам елементів, сексотів, резидентів всяких національностей, будь то українці, поляки, чи всі полонені східняки" [16, арк. 272].

Для посилення відповідальності та дисциплінованості в середовищі повстанського руху восени 1943 р. поширюються тексти "Присяги про дотримання військової таємниці". Зміст їх був різним, але суть залишалася спільною - жорстка відповідальність за будь-яке порушення військової таємниці. Підпільники присягали "ані словом, ані ділом, ані іншим потяганням я не зраджуватиму порученої тайни, хоч би за це чекала найбільш жорстока смерть" [17, арк. 3]. В іншому варіанті говорилося: "Зобов'язуюсь додержати всіх службовій таємниць, які доводилось мені зустрічати під час виконання моїх обов'язків... У випадку недодержання цього зобов'язання погоджуюсь прийняти найвищий вимір кари" [18, арк. 101].

В УПА існували відповідні служби, на які покладалася завдання викоринювати в повстанському середовищі зрадників, дезертирів, шпигунів тощо - Служба Безпеки (СД) та Військово-Польові Жандармерія (ВПЖ). На запілля повноваження ВПЖ не поширювалися, а от Служба Безпеки мала право карати підозрюваних (навіть на смерть) за порушення присяги. Для прикладу, у звіті з діяльності СБ ВО "Заграва" за період від 15.09.1943 р. до 15.10.1943 р. наголошувалося, що "в низових організаційних клітинах (станіці, куші) помітна розхлябаність... Терен цілком розконспірований. Необхідно перевести основну чистку і скріпити

дисципліну серед членства". З цією метою СБ було "покарано смертю ПО чоловік" [19, арк. 2]. Наприкінці 1943 р. з причин наближення лінії фронту масштабність та глибина поширення впливу СБ значно зростають. Можна сказати, що вона поступово перетворюється у "саму силу в запіллі" [20, арк. 71]. Необхідність використання превентивних заходів безпеки була викликана, з одного боку, наявністю ворожого оточення, а з іншого - необхідністю залучення до руху опору значної частини населення Волинського регіону. Подальший розвиток подій довів доцільність прийняття таких рішень.

Ще однією з ділянок роботи запілля виступала організаційно-мобілізаційна, котра виділялася в окрему референтуру. В коло її обов'язків входило: організація самооборони місцевих жителів, проведення військового навчання чоловічого населення села та молоді [21, арк. 50-51], збір зброї, керівництво процесом мобілізації до лав повстанської армії тощо [22, арк. 158]. Першим документом, у якому, власне, було окреслено рамки компетенції даної референтури, можна вважати наказ № 8 командира УПА Кліма Савура від 30 серпня 1943 р. У ньому йшлося про негайне розгортання організації самооборони у кожному надрайоні, районі та селі, а також про необхідність налагодження "військового вишколу молоді: вчити військового впорядку, заправляти практично в маршах, в пробних алярмах (навчальних тривогах. - Г.С.) тощо і в польовій службі [23, арк. 11]". До наказу додавалася т.зв. "Самооборонна інструкція", у якій містилися більш детальні вказівки та поради щодо ефективного організування обороти кожного села [24, арк. 28]. Відповідальність "за самооборону села, за мінування доріг і розроблення барикад" покладалася на "організаційно-мобілізаційний відділ та комендантів самооборони сіл" [25, арк. 155].

Організаційно-мобілізаційна референтура запілля займалася також безпосередньо питаннями підготовки та забезпечення кадрового поповнення до лав УПА. Ця ділянка роботи включала в себе вирішення двох основних завдань: мобілізації військовозобов'язаного населення та організацію і проведення для нього вишкільних курсів з початкової військової підготовки.

Відомо два найважливіші способи поповнення лав армії: добровільний та примусовий. Апологети бандерівської ОУН відстоюють ідею того, що "набір рекрутів до УПА міг відбуватися єдино на принципі добровільності... Примусова участь, в боях можлива лише на стороні регулярних армій і ніколи по стороні партизанських відділів" [26, с. 208]. Їх опоненти, представники мельниківського табору, наголошують на примусовому характері мобілізації, що нерідко супроводжувалася "засудженням на смерть т.зв. "революційним судом УПА" як дезертирів тих, котрі не хотіли служити в "Бандерівській Повстанчій Армії" [27, арк. 121]. Документальні матеріали того періоду дають

підстави стверджувати, що мобілізація до лав УПА не могла проходити тільки на засадах добровільності. Поділяємо з цього приводу думку українського історика Кентія А., який підкреслює, що "в основу формування з'єднань УПА була покладена мобілізація всього боєздатного населення. Поруч з цим, звичайно, залишався принцип добровільності" [28, с. 93].

Починаючи від серпня 1943 р. в місцевостях, контрольованих УПА, створюються т.зв. мобілізаційні пункти, де зосереджувалася інформація про всіх військовозобов'язаних заплілля. Організаційно-мобілізаційним референтам було також наказано "провести в запліллі реєстр зброї, список зробити по районах, надрайонах і округах: псевдо члена, становище, номер криса, пістолі, марка і кількість амуніції" [29, арк. 23]. Звіти про "мобілізацію в терені потрібно було давати щонайменше 5 (п'ять) днів, себто 1,5, 10, 15, 20 та 25 кожного місяця" [30, арк. 36]. Щомісячні звіти про стан та діяльність заплілля дають певну картину стану мобілізаційної роботи в окремих повстанських зонах, зокрема у Військовій Окрузі "Заграва". На кінець грудня 1943 р. в надрайоні Костопіль "нараховувалося 16805 осіб, в цьому 10483 рядовиків, 355 підстарший та 9 старшин. В надрайоні Сарни начислювалося військовозобов'язаних 12906, в тому числі 3323 рядовиків, 112 підстарший та 10 старшин" [31, с. 262-263].

Мобілізація військовозобов'язаних далеко не завжди виключала елементи примусу. На це звертають увагу не лише автори радянських документів, але і учасники українського повстанського руху опору. Проблема кадрового набору до УПА особливо загострюється на зламі 1943-1944 рр. Командант заплілля військової групи "Богун" Пташка у своєму звіті за листопад 1943 р. зауважує, що "селянам вже надокучило бавитися у військо, їх треба гонити силою, а навіть карати" [32, арк. 77]. Організаційно-мобілізаційні комісії, намагаючись будь-якою ціною виконати план мобілізації, інколи вдавалися до використання елементів примусу, "нерідко не задумувалися над підбором людей до УПА, часто керувалися особистими мотивами, брали людей раптово, не даючи змоги забрати одяг". Траплялися випадки, коли боялися "признатися новозмобілізованим, що беруть їх в УПА" [33, арк. 153]. Зрозуміло, що така ситуація не могла сприяти ні піднесенню авторитету української армії серед місцевого населення, ні налагодженню нормального функціонування заплілля.

Повстанське керівництво постійно працювало в напрямку усунення тертя між УПА та місцевим населенням. Одним із дієвих заходів стало "створення підвищих органів при організаційно-мобілізаційних референтурах надрайонів", які повинні були підвищити контроль у справі мобілізації та усунути "ті недоліки, які особливо в біжучому місяці (грудні. - Г.С.) мали місце на терені ВО" [34, арк. 143].

М'якшим і дипломатичнішим заходом можна вважати наказ всім командантам заплілля надрайонів про покладання на них та організаційно-мобілізаційних референтів обов'язку "взяти на облік всі родини, потребуючих допомоги, яких члени знаходяться в УПА, та стало (постійно. - Г.С.) ними опікуватися" [35, арк. 55]. Виконання даного наказу було взято під контроль командуванням повстанським рухом. Керішкики низових ланок заплілля час від часу подавали детальну інформацію про його виконання. Так, організаційно-мобілізаційний референт району "Скеля" у звіті № 2 за листопад 1943 р. стверджує, що в рамках допомоги сім'ям повстанців за звітний період "тягловою силою забезпечено 15 родин. Хлібом, худобою, дровами і т.п. - 8 родин" [36, арк. 64].

Ще однією формою роботи з місцевим населенням було створення т.зв. "Допомогових комітетів". Такі структури, як відомо, в роки війни були досить поширені в Галичині. Там вони перебували в стані тісної співпраці з окупаційними органами влади. На Волині особливого поширення "Допомогові комітети" не набули через значно жорсткіший тиск з боку німецьких окупантів. Ініціатива їх створення вийшла із середовища ОУН СД в другій половині 1943 р. Кураторство над ними було покладено на політичні референтури заплілля. "Допомогові комітети в порозумінні з господарчими органами заплілля мали допомагати харчею, паливом та робочою силою сім'ям, котрі потребували такої допомоги" [37, арк. 40]. На початку 1944 р. кершництвом повстанського руху було вирішено недоцільним підтримувати існування таких благодійних установ. Виконувані ними функції поклалися на організаційно-мобілізаційних референтів.

Організацією військової, санітарної, політико-ідеологічної підготовки населення займалися керівники відповідних референтур заплілля спільно з місцевими активістами ОУН СД. Вишколи могли проводитися на місцях ("в теренах незагрожених вони відбувалися двічі на тиждень, а то й частіше. В загрожених теренах вишколи провадилися один або два рази і то тільки ніччю" [38, арк.34]), або в районі дислокування відділів УПА. Організаційні вишколи проводилися з метою підготовки національно свідомих активістів та пропагандистів української націоналістичної ідеї. Курсанти та випускники таких навчань поповнювали ряди ОУН СД. Саме вони складали організаційну основу повстанського заплілля.

УПА для забезпечення своєї життєдіяльності потребувала кваліфікованих кадрів як військових, так і цивільних професій. Кадровий резерв повстанської армії в масі своїй був неграмотним в плані військової підготовки. Це були або селяни, або сільські ремісники: ковалі, кравці, гончарі тощо. Навчання їх основам військової справи було вкрай необхідною та відповідальною справою. До проходження вшкорового вишколу залучали, як

правило, чоловіче населення. Так, в жовтні 1943 р. активна вишкільна робота проводилася на терені цілої військової округи "Богун". "По всіх надрайонах проводився вишкіл військових комендантів самооборони, які, в свою чергу, займалися школенням цивільного населення...Започатковано також по всіх теренах військовий вишкіл жіноцтва, яке ставиться до цієї справи з увагою" [39, арк.68]. Проте жіноче населення здебільшого залучали до санітарних вишколів, де їх навчали надавати санітарну, медичну допомогу, організувати збір лікарських рослин тощо.

Тематика вишколів залежала від об'єктивної потреби УПА в конкретних спеціалістах. З наближенням радянського фронту виникла необхідність у підготовці телефоністок, саперів, військових інструкторів, кулеметників що знали системи "Денярьова" та "Максима", молодших медичних спеціалістів тощо; Такого роду курси безперервно проводилися по всіх теренах ВО УПА в листопаді -січні 1943-1944 рр.

Організація роботи в даному напрямку стикалася з багатьма труднощами об'єктивного та суб'єктивного характеру. Проблема полягала не лише у відсутності кваліфікованих інструкторів, наявності постійної загрози з боку окупаційної влади чи радянських партизанів. З наближенням фронту населення краю, втомлене війною, нерідко виявляло небажання служити в будь-якій армії. Застосування сили могло викликати зворотну негативну реакцію. У своїх щомісячних звітах організаційно-мобілізаційні референти (оргмоби) висловлювали занепокоєння з приводу спроб посилити тиск на місцеве населення. Працюючи безпосередньо з людьми, вони розуміли, що повстанський рух може опиратися тільки на свідому, добровільну підтримку його народом, "бо, - як говорилося в одному із звітів, - нашу політику не можна підтягнути під жадний правничий параграф" [40, арк. 14].

Особлива увага приділялася роботі з молоддю. Молодіжна сітка ОУН СД була створення майже в кожному селі. Юнацтво активно і зацікавлено включалося в роботу. Молодь часто виступала ініціатором проведення культурно-просвітницьких заходів на селі, займалася пропагандистською діяльністю. Для юнаків та дівчат організовувалися різноманітні вишколи та збори, де "вивчалися так і матеріали: а) військовість; б) топографія; в) виховна ділянка; г) історія України; д) географія; е) українознавство; є) ідеологія" [41, арк. 17]. Про масштабність залучення молоді в національно-визвольний рух свідчать такі дані: на кінець грудня 1943р. у ВО "Заграва" було "охоплено юнацькою сіткою 37 сіл, юначками - 27. Зорганізовано 37 сочень, в яких вишколюється 1691 юнаків і 848 юначок" [42, с. 258].

Проте були і певні проблеми, викликані часто наявністю об'єктивних причин. Так, у звіті роботи надрайону "Долина" за грудень 1943 р. читаємо, що "темпи праці в загальній юнацькій сітці

значно ослабли. Причини: 1) брак убрання і взуття; 2) загрозливий стан терену; 3) невиробленість юнацького апарату" [43, арк. 13]. Наведені вище факти не були поодинокими. Волинське село в період німецької окупації перебувало у вкрай виснаженому стані. Крім того, далеко не завжди місцеве українське населення проявляло високу національну свідомість, що було зумовлено його низьким загальноосвітнім рівнем. Часто батьки не бажали віддавати дітей до школи, що були відкриті восени 1943 р. зусиллями української шкільної адміністрації. Тому молодим активістам ОУНівської сітки доводилося вести просвітницьку роботу', розповідаючи про історію української держави, армії тощо. Важливо зауважити, що вони намагалися донести інформацію таким чином, аби "достукатися вперед до серця, а потім до розуму юнака" [44, арк. 10]. Виховання патріотизму було одним з головних завдань, яке стояло перед вишкільними інструкторами. Тільки патріот міг бути здатний на самопожертву заради здобуття незалежності України.

В цілому керівництво повстанського запілля значну увагу приділяло питанню організації роботи з місцевим населенням, як дорослим, так і молоддю. Вирішення проблеми військової підготовки кадрового резерву УПА та організації самооборони місцевого населення в період німецької окупації та перед небезпечною наступу радянської армії цілковито лежало на плечах організаційно-мобілізаційних референтур. Складність та проблематичність даної ділянки роботи утруднювалася формальною нелегальністю повстанської армії. Не маючи можливості використовувати державний апарат примусу, оргмоби узгоджували свою діяльність з суспільно-політичною референтурою, юнацькою сіткою, активно співпрацювали з керівництвом УПА. Показовим результатом цієї ділянки роботи запілля стало існування дієвого повстанського руху на зламі 1943-1944 років.

Джерела та література

1. Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. - Київ, 2002. -519 с.
2. Киричук Ю. Український національний рух 40-50-років ХХ століття: ідеологія та практика. - Львів, 2003. - 464 с.
3. Киричук Ю. Названа праця.
4. Літопис УПА. Нова серія. - Том 2 - Київ - Торонто, 1999. - 723 с. Літопис УПА. Нова серія. - Том 4 - Київ - Торонто, 2002. - 596 с.
5. Літопис УПА. Нова серія. - Том 2 - Київ - Торонто, 1999. - 723 с
6. Там само.
7. Кентій А. Українська Повстанська Армія. - 1942-1943 рр. - Київ,1999. - 285 с.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України) . - Ф.і. - Оп.23. - Спр. 930.
9. Центральний державний архів вищих органів влади і управління в Україні (далі -ЦДАВОВ України) - Ф.3833. -Оп.І.-Спр. 48.

10. ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.23. - Спр. 930.
11. Державний Архів в Рівненській області (далі - ДАРО). - Ф.Р.-30. • Оп. 2. - Спр.34.
12. ДАРО - Ф.Р.-30. - Оп. 2. • Спр.29.
13. ДАРО - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.32.
14. Літопис УПА. Нова серія. - Том 2 - 723 с.
15. Романичук Л. Дорогою страждань. Спогади. - Тернопіль, 1997.
16. ДАЮ - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.16.
17. ЦДАВОВ України. - Ф.3838. - Оп.1. - Спр.41.
18. ЦДАГО України - Ф.57. - Оп.4. - Спр.361.
19. ЦДАВОВ України - Ф.3838. - Оп.1. - Спр.55.
20. ЦДАВОВ України - Ф.3838. - Оп.1. - Спр.59.
21. ЦДАГО України - Ф.1. - Оп.23. - Спр.930.
22. ДАРО - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.33.
23. ЦДАВОВ України - Ф.3838. - Оп.1. - Спр.48.
24. ЦДАГО України - Ф.57. - Оп.4. - Спр.364.
25. ДАРО - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.32.
26. Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942-1952. Документи і матеріали. - Львів, 1991. - 447 с.
27. Каракоч-Вовк М. Від Вороніжа до Українсько-го Легіону Самооборони. - Рівне, 2002. - 248 с.
28. Кентій А. Українська Повстанська Армія. - 1942-1943 рр. - Київ, 1999. - 285 с.
29. ДАРО - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.34.
30. ДАЮ - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.34.
31. Літопис УПА. Нова серія. - Том 2 - Київ - Торонто, 1999. - 723 с
32. ДАЮ - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.33.
33. ДАРО - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.33.
34. ДАЮ - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.33.
35. ЦДАВОВ України. - Ф.3838. - Оп.2. - Спр.59.
36. ДАЮ - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.34.
37. ДАРО - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.34.
38. ЦДАВОВ України. - Ф.3838. - Оп.1. - Спр.50.
39. ДАРО - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.33.
40. ДАЮ - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.35.
41. ДАЮ - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.34.
42. Літопис УПА. Нова серія. - Том 2 - Київ - Торонто, 1999.-723 с.
43. ДАРО - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.34.
44. ДАЮ - Ф.Р.-30. - Оп. 2. - Спр.9.

*Світлана Герегова, Тамара Марусик
(Чернівці)*

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА КАДРІВ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-х — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 50-х років ХХ ст.

Інтеграційні процеси, які відбувалися в економічному та політичному житті західноукраїнського регіону після відновлення радянської влади, відіграли визначальну роль у зміні соціальної структури населення. Націоналізація промисловості та банків привела до ліквідації приватного підприємництва. Зростання промисловості обумовило різке збільшення чисельності робітників.

Проводячи певну структурну перебудову економіки і впроваджуючи соціалістичні відносини власності, більшовицька влада одночасно здійснювала запізнилу модернізацію промисловості краю. Через економічну відсталість західноукраїнського

регіону вона не сприймалася так болісно, як в інших сферах життя (насамперед в політичній і духовній). Окремі галузі економічного життя: промисловість, транспорт, зв'язок тощо включалися у загальносоюзний господарський комплекс й тисячам виробничих і технологічних процесів прив'язувалися до імперської економіки. Створювалися нові галузі промисловості, збільшувався обсяг виробництва, зростала чисельність робітничих колективів, що було одним з головних завдань нової влади.

Варто зазначити, що соціально-економічна перебудова західноукраїнської економіки переслідувала й іншу мету. Підготовка кадрів промислових робітників з місцевого населення, залучення їх до соціалістичного будівництва створювало ширшу соціальну базу для зміцнення радянського режиму. Крім того, пов'язування багатьма узлами індустрії західних областей України з індустрією СРСР дозволяло тісніше і швидше інтегрувати економіку краю до соціально-економічного ладу СРСР, а шляхом спрямування сюди промислових кадрів - створити у регіоні значно надійнішу політичну опору для зміцнення основ нової влади.

Щоб переконати населення в перевагах насадженого суспільного устрою, нові органи влади й управліття скеровували основну увагу на розв'язання проблем життєдіяльності міст і сіл, налагодження роботи закладів торгівлі, охорони здоров'я, освіти, комунальних служб, допомоги біженцям, ліквідації безробіття тощо. Оперативне вирішення вищезазначених питань мало слугувати важливим доказом можливостей радянського політичного режиму, який пропагувався як найпрогресивніший у світі.

Про основні напрями роботи щодо відновлення промисловості в західноукраїнських областях йшлося у постанові Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У "Про заходи щодо відновлення і подальшого розвитку народного господарства у Львівській, Станіславській, Дрогобицькій, Тернопільській, Ровенській, Волинській і Чернівецькій областях в 1945 р."

Розв'язання питання поповнення корпусу спеціалістів різних галузей народного господарства, інженерно-технічних працівників і кваліфікованих робітників залежало від двох чинників: направлення спеціалістів і кваліфікованих робітників зі східних районів республіки та СРСР і підготовка місцевих спеціалістів у вищих, середніх спеціальних навчальних закладах та системі професійно-технічної освіти.

На початку 1945 р. промисловості регіону не вистачало 100 тис. кваліфікованих робітників. Брак робітників зумовив простій у Львові 40,9 % обладнання [6, с. 241]. З працюючих у 1945 р. у Львові майже 18 тис. робітників 10 тис. (56 %) записалося на виїзд до Польщі. Досить складним було становище у службах, які забезпечували життєдіяльність міста. Так, роботу міського електро-